

Αὐτό τε τοίνυν τὸ τοῦ διδασκάλου βιβλίον ἡρμήνευκά σοι καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν φωνὴν μετήνευγα, τὴν τῶν Ἑλλήνων, ὡς οἷός τε ἐγενόμην, ἐν ᾧ δὴ περὶ τῆς οὐσίας τε καὶ τοῦ εἶναι πραγματεύεται, εἴτε περὶ τοῦ τί
 f. 21 ἦν εἶναι καὶ τῆς οὐσίας, | ὡς ἕτεροι ἐπιγράφουσι, καὶ ἐξήγησίν τινα τῶν
 6 τοῦ διδασκάλου λόγων προστίθημι, τοῖς τε Ἀριστοτελικοῖς κανόσιν, ἐνθα
 ἐξεστίν, οἰκείαν καὶ τῇ αὐτοῦ Θωμᾶ γνώμῃ, ἣν ἴσμεν αὐτὸν περὶ τῶν
 ὄλων σχόντα συντεθειμένην, τῆς τῶν ὑστέρων (1) αἵρέσεως (2) οὐδενὸς
 αὐτῇ ἐπιμεμιγμένου, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη. Κάκεινων γὰρ ταῖς περιέργοις
 καὶ διθυράμβοις ζητήσεσιν ἄλλοτε, ὡς οἴσθα, ἐνασμενίζομεν καὶ οἷον εἰ-
 10 πείν ἐγκορυβαντιῶμεν, ἀλλὰ νῦν τῷ παρόντι βιβλίῳ οὐδὲν ἀλλοτρίας
 γνώμης ἐπικεχρῶσθα. ἔχρη, ἀρκούσης αὐτῷ τε τῷ τοῦ βιβλίου πατρὶ
 καὶ τοῖς τοῦτ' ἐξηγεῖσθαί προσηρημένοις πρὸς τὴν ἑκατέρωθεν πρέπουσαν
 φιλοτιμίαν τῆς τοῦ βιβλίου διανοίας τε καὶ μεθόδου, τῆς μὲν οὐδαμῇ τῶν
 ἀρίστων λειπομένης, τῆς δὲ βαθείας τε πάνυ καὶ ἀληθοῦς οὐσης, ἣν ἐκ
 15 τῶν ἄλλων αὐτοῦ βιβλίων καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ καὶ ὀπαδῶν ἐξεστίν
 ἀθροίζειν τῷ βουλομένῳ καλῶς, πλὴν ἐν ὀλίγοις, ἐν οἷς πρὸς τὴν ἡμῶν
 ἐκκλησίαν διαφέρεται, οὐκ αὐτόθεν τοῦτο παθῶν, ἀλλὰ τοῖς πρώτοις
 πεπονθόσι συμπάσχων. Οὐδ' ἐχρη ἐξηγεῖσθαί τὰ τοῦ Θωμᾶ μὴ κατὰ
 Θωμᾶν· τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ προσήκεν ἐξαμαρτάνεσθαί παρ' ἡμῶν,
 20 μὴ ὅτι γε Θωμᾶ, τῶν ἐν Λατίνοις διδασκάλων ἀρίστων τε καὶ σπουδαιο-
 τάτων. Οὔτε δὲ Φραγγίσκον, οὔτε τὸν αὐτῶν καθηγεμόνα αἰδούμεθα, εἰ
 τὰ πρεσβεῖα τῷ πρεσβυτέρῳ νέμομεν, καὶ τοι καὶ αὐτῶν τὴν τῶν φρενῶν
 λεπτότητα ὑπεραγάμενοι, καὶ ἐν πολλοῖς τῶν ζητημάτων αὐτοῖς τιθέμενοι
 μᾶλλον.

26 Καὶ δὴ ἀρχομένη τῇ ἐξηγήσει προσέχοις ἄν, σκοπῶν ἀκριβῶς εἰ τι
 αὕτη προσέχοι τῷ σοφωτάτῳ Θωμᾶ.

(1) Ἰωάννην τὸν Σκότον λέγομεν, καὶ Φραγγίσκον δε Μαρόνις, καὶ
 τοὺς ἀπ' αὐτῶν. Note marginale de Scholarios.

31 (2) Αἵρεσις, ἣν Λατίνοι λέγουσι σέκταν, τουτέστιν ἀκολουθίαν ἢ συσ-
 τοιχίαν, ὡς καὶ παρ' Ἑλλησιν ἀκαδημαϊκὴ καὶ περιπατετικὴ καὶ στωϊκὴ
 ἐλέγετο αἵρεσις, ἐπὶ καλοῦ οὐκ ἐπὶ διαβολῇ· οὕτω γὰρ ὕστερον οἱ ἐκκλη-
 σιαστικοὶ Γραικοὶ καὶ Λατίνοι ἐξελάβοντο· κατὰ δὲ τὴν τῶν πολλῶν σημα-
 σίαν οἱ ὕστεροι μᾶλλον τοῦ Θωμᾶ ὀρθοδοξότεροι ὡς ἡμῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ
 35 ἐγγύτεροι, οἱ περὶ τὸν Μάστωνα Ἰωάννην δε Σκότζια. Autre note mar-
 ginale du même.

17 πεπονθόσι: παθοῦσιν A 21 οὔτε τὸν αὐτῶν καθηγεμόνα répété dans L
 25 προσέχει L 32 οὕτω γὰρ: ὡς L 33 ταύτην après κατὰ add L τῶν
 πολλῶν om L 34 μᾶλλον om L ὡς: καὶ L καὶ τῇ ἀληθείᾳ om L

Considération générale sur le prologue.

Καθολικὴ θεωρία περὶ τοῦ προοιμίου καὶ διαίρεσις τοῦ
προοιμίου τῆς παρούσης πραγματείας.

Παντὸς μὲν οὖν ἔργου δεῖ τι πέρας εἶναι, εἰ μὴ μέλλοι γίνεσθαι
μάτην, καὶ τοῦτ' ἔσχατον ὄν ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ ἔργου ἐν τῇ γνώμῃ
τοῦ ποιούντος πρῶτόν ἐστι, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὁ σκοπὸς τοῦ ποιούντος· τούτο
γὰρ ὀήπου σκοπῶν, ἀρχεται τε πράττειν καὶ πρὸς αὐτὸ τάττει πάντα ἢ
ἕκαστος ἔχει παρασκευῆς. Καὶ ὁ τινὸς τοίνυν τέχνης μέλλων εἶναι
διδάσκαλος, ἄτε δὴ ἔργον τι πράττων, καὶ τοσοῦτω μείζων ὅσον ἂν ἢ
θεωρητικός, καὶ ἔτ' ἂν μᾶλλον ὁσῶ περὶ μειζόνων ἢ ὠφελιμωτέρων αὐτῶ
ἢ διδασκαλία ἢ, πέρας τι τοῦ ἔργου τούτου ἑαυτῷ ὀήπου προστήσεται·
τούτο δ' ἂν εἴη μάλιστα μὲν τὸ ἔσχατον καὶ ὡς πορρωτάτω | κείμενον, ὃ f. 21
ὀή καὶ τέλος ἐστὶν ὡς ἀληθῶς, ἐπομένως δὲ καὶ εἴ τι ἐστὶ προσεχές·
ταῦτα δὲ ἀρχόμενον τοῦ ἔργου δεῖ αὐτὸν τοῖς διδασκομένοις ἐκτίθεσθαι
ὡς ἐν κεφαλῇ καὶ τύπῳ. Ἄν μὲν γὰρ ἢ ποιήσῃ αὐτὸ τούτο ποιήσῃ
ἢ, οὐ δεῖ τῷ γε ποιῶντι καὶ τοῦ σκοποῦ τινι κοινωεῖν, εἰ μὴ τοῖς
συνεργαζομένοις ἴσως ἢ ὑπουργοῦσιν, καὶ τούτο δὲ ὡς διδάσκων πράξει,
οὐχ ὡς ποιῶν. Ἄν δέ γε διδάσκαλος ὁ ποιητῆς ἢ, καὶ διδασκαλία αὐτοῦ
τὸ ἔργον, δεῖ συνειδότα τε ἔχειν αὐτῷ τὸ τοῦ ἔργου πέρας τὸν μαθητὴν
καὶ ὅλον συμπαραθέοντα τῷ τε πόθῳ τῆς αὐτοῦ ὠφελείας καὶ τῇ ἐλπίδι
τοῦ τυχεῖν ἂν αὐτῆς βραδίως, εἰ τῇ τοῦ διδάσκοντος ἔποιτο ὑψηγήσει.
Οὐ γὰρ εἰκόνα τινὰ ἀπλῶς ἐν τῷ λόγῳ τῆς τοῦ προκειμένου φύσεως
ἰστάναι σκοπὸς ἐστὶ τῷ θεωρητικῆς τινος τέχνης γινομένῳ καθηγεμόνι,
οὐδεμιᾶς ψυχῆς ἀπτομένην· ἀμορφον γάρ τι καὶ διάκενον εἶδωλον τοῦτ' ἂν
ἦν· ἢ ὡς εἴ τις αὐτῷ εἰργασμένον ἀνδριάντα κατασκευάσας ἐν σκότει, οἶοιτο
τῆς εὐτεχνίας τι ἀπολαύσεσθαι· ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν διδαχθησομένων ψυχαῖς
τὴν εἰκόνα ταύτην ἐνιδρῦειν τε καὶ ἐμπηγνύναι σκοπεῖ. Τούτο δ' οὐκ ἂν
γένοιτο βίᾳ· ὀθεν δεῖ ὑπέχειν πρότερον τοὺς ἀκουσομένους τὰ τῆς ψυχῆς
ὠτα ἐκόντας τῇ εἰκόνι ταύτῃ καθιδρυομένην, μᾶλλον δὲ συμμορφοῦσθαι
πως αὐτῇ καὶ συμπλάττεσθαι· ὥστε δὲ βουλευθῆναι τούτο προθυμῶς, δεῖ
τε γνωρίζοντας τυγχάνειν αὐτὴν ἀμηγέπη καὶ ὁπόσον τι ὠφελήσονται
προησθησθαι· ἄλλως δ' οὐκ ἂν βουλευθεῖεν, ἐπεὶ καὶ λίθοις εἴ τις ἦν καὶ
ξύλοις αἰσθησις καὶ κατάληψις τοῦ αὐταῖς γοῦν βελτίονος, ἠβούλοντο μὲν
ἂν οἰκία γενέσθαι ἢ ὀτιοῦν τέχνασμα, ἀλλὰ μὴ τηνάλλως ἐρρίφθαι· οὐ
μέντ' ἂν ἐβούλοντο ἔρχεσθαι ἐπὶ τὸ ἔργον καὶ εἶκειν τῷ βουλομένῳ χρῆσθαι,
μὴ εἰδότα ἐς ὃ τι αὐτοῖς χρήσεται, μαθόντα δ' αὐτῷ ἐς τὸ βέλτιστον
χρήσεται καὶ ὀπερ αὐτὰ αὐτοῖς βέλτιστον οἶδασιν εἶναι, αὐτὰ ὑφ' ἑαυτῶν

ἐκινήθη ἄν· καὶ πόσον τι οἶει ἀνύσαι· ἂν οἰκοδόμον καὶ οἶον τοιαύταις ταῖς ὕλαις χρώμενον; Τοιαῦται δὲ που εἰσὶν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς αἷς δεῖ πρότερον συμπεῖθειν τὸν αὐτὰς τι μέλλοντα ὠφελεῖν, καὶ τί μὲν ἀγαθὸν ἀναλήψονται, ὅτου δὲ ἀπαλλαγῆσονται χειρόνος, ἐκδιδάσκειν.

6 Φύσει μὲν γὰρ ταῖς ἀνθρωπείαις ψυχαῖς ὁ τῆς νοερᾶς ἀληθείας ἐγκείται
f. 22 πόθος, εἰ καὶ ἄλλαις ἄλλων θερμότερον τε | καὶ χλιαρώτερον, οἷας ἂν
ἀγωγῆς τύχοι ἐκάστη ἢ τῆς τοῦ ὀργάνου κατασκευῆς, ἃ πολὺ τι πρὸς τὴ
διαθεῖναι πως τὴν ἐν αὐταῖς ὄρεξιν δύνανται καὶ ἢ τῶν βελτίστων πως,
ἢ τῶν χειρόνων ποιῆσαι ἐπιθυμεῖν. Ἐπειδὴν δὲ αἱ βέλτισται καὶ ἀκρατῶς
10 ἐρῶσαι τοῦ εἰδέναι τὰ ληθῆ παρέξουσιν τινὶ σφίσι τὴν ἐπιθυμίαν ὑπισχνουμένη
πιστεύσειαν, ὅξει τῷ πτερῷ ἐφέπονται, ἢ ἂν ἡγοῖτο· καὶ ἀπαλλάττονται
μὲν ἀγνοίας, φρόνησιν δὲ ἐπικτῶνται καὶ τῷ τῆς ἀληθείας καταυγάζονται
κάλλει καὶ ἐκπρεπεῖς, ὅσον ἔξεστι καὶ ἐν τῷδε τῷ σώματι, γίνονται.

Εἰ δὴ τοῦτο σκοπὸς ἐστὶ τῷ διδάσκοντι, δεῖ μὲν αὐτὸν πρότερον
16 ταῖς τῶν διδασκομένων ψυχαῖς ἐγκινήσαι τὸν τοιοῦτον πόθον καὶ οἶον
ἐναύσασθαι, εἴθ' οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιχειρεῖν· πράξει δὲ τοῦτο καλῶς
εἰ τί μὲν ἐστὶ τὸ ἔργον προτάξειεν, ἐπομένως δὲ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν
ὑπογράψειεν ἀμυδρῶς, οἶον περὶ τίνων μὲν αὐτῷ ἢ διδασκαλία καὶ
πόσων, τί δ' ἂν γένοιτο ἀγαθὸν τῷ ταῦτα μεμαθηκότι καλῶς. Ἐπεὶ δ' ἢ
20 τῶν προκειμένων ἔσθ' ὅτε δυσχέρεια τοὺς ἀκρωμένους εὐθύς, ὃ φασιν,
ἀπὸ γραμμῆς ὀκνηροτέρους ποιεῖ, δεῖ αὐτοῖς καὶ ὁδὸν τινα ἐπαγγεῖλασθαι,
ἢ αὐτοὺς πρὸς τὸ προκείμενον ἄξει, οἷαν πεισθέντες ῥάω τε εἶναι καὶ
ταχυτέραν, οὐκ ἂν ἀπογνοῖεν· ὃ πάσχουσιν οἱ πολλοί, οἳ μὲν οὐδ' ἀπτό-
μενοι τῆναρχὴν τοῦ τῆς μαθήσεως ἀγαθοῦ διὰ τὰ εἰρημένα, οἳ δὲ καὶ ἐν
25 μέσῃ ἀπαγορεύοντες τῇ ὁδῷ. Ταῦτα τοίνυν πρότερον διορίζεσθαι καὶ
ἀπὸ τούτων ἄρχεσθαι τὸν διδάσκοντα δεῖ, εἰ μέλλοι τι καὶ εὐτάκτως
ἀνύειν, καὶ ὅ φησι περὶ τῆς ὅλης πραγματείας αὐτοῦ τῆς προκειμένης
ὁ διδάσκαλος οὗτος, ὅτι οἶον ἀρχὴ τις οὕσα πάσης ἐπιστημονικῆς καὶ
νοερᾶς ἐνεργείας, τὰ μέγιστα λυσιτελεῖσειεν ἐπεξεργασθεῖσα καλῶς τοῦτο
30 καὶ περὶ παντὸς προοιμίου καὶ πάσης ἀρχῆς ἐστὶν εἰπεῖν. Διὰ τοῦτο
κεκράτηκεν ἐν τοῖς τῶν βιβλίων προοιμίοις τοὺς ταῦτα συντιθέντας σοφοὺς
τόν τε σκοπὸν προτιθέναι καὶ ταύτῃ τὴν ὀλοσχερῆ τοῦ πράγματος ἀγνοίαν
ἐκ τῶν ἀκρατῶν ἀναιρεῖν, ἣν ἔξεστι κατὰ γε Ἀριστοτέλην κατ' ἀπόφασιν
ἀγνοίαν ὀνομάζειν, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ σκοποῦ, ἣτις ἐστὶ τὸ πορρώτατον
35 καὶ τελικώτατον τέλος, ὡς ἐν αὐτῇ γοῦν τῇ προκειμένῃ διδασκαλίᾳ· καὶ
f. 22 τὸ εὐμέθοδόν τε καὶ εὐτακτὸν | ὑπισχνεῖσθαι πρὸς τούτοις, δι' οὗ τὴν ἐν
τοῖς τοιούτοις ἀπαντῶσαν ἐκ τῆς δυσχερείας ἀπόγνωσιν ὁ τοῦτο πεισθεῖς
ἀποπέμψεται. Τούτων δὲ καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐν τῷ παρόντι αὐτοῦ
ἔργῳ τοῦ βιβλίου ἐπιμεμέληται· οὐ γὰρ οἶον τ' ἂν ἦν αὐτὸν τὰ τῶν ἄλλων
40 ἔργα οὕτως ἡμῖν ἐξηγούμενον καὶ οὕτως ἔχοντα ἐπαινοῦντα τὸ αὐτοῦ

αὐτὸν ἔργον οὐχ ὡς ἂν ἄριστον καὶ τελεώτατον εἶη τῷ γε εὐμεθόδῳ ἐξενέγκειν, ἀλλὰ δοκεῖν αὐτοῦ τι ἐπιλελησθαι.

Προοιμιάζεται τοίνυν πρὶν εἰς τοὺς περὶ τοῦ προκειμένου λόγους ἔλθειν. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τίνος αὐτῷ πρόκειται πραγματεύσασθαι, ὀλοσχερῶς τε καὶ ὡς τύπῳ περιλαβεῖν ὑποδείκνυσιν, εἰ κὰν τῇ τοῦ λόγου 6 συντάξει τοῦτο δεύτερον κείται· ἐξ οὗ δὴ λαβεῖν ἔστιν ἀρκούντως ὡς ἐν προοιμίῳ τί τὸ ὑποκείμενον ἢ ἡ ὕλη τῆς παρούσης ἔστι πραγματείας, ὅτι περὶ μὲν τῆς οὐσίας ἔστι καὶ τοῦ ὄντος, τριχῇ δὲ δέδασται. Σκοπεῖ γὰρ δι' ὅλης τῆς πραγματείας περὶ αὐτῶν πρῶτα μὲν τί σημαίνει τοῦνομα τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας· δεύτερον, πῶς ἐν τε ταῖς οὐσίαις εὐρίσκονται ταῖς 10 ἀπλαῖς καὶ συνθέτοις κὰν τοῖς συμβεβηκόσι· καὶ τρίτον, πῶς ποτε αὐτὰ ἄμφω πρὸς τὰς λογικὰς ἐπινοίας ἔχουσι, ταυτέστι πῶς δεῖ τὴν οὐσίαν λαμβάνεσθαι· πότερον καθ' αὐτήν, ἢ ὡς ἔστιν ἐν τοῖς ὑπ' αὐτήν, ἢ ὡς ἐν τῇ διανοίᾳ ἔστιν, ἐπειδὴν αὐτῇ ἢ λογικῇ ἀποδιδοῖτο ἐπίνοια. Δεύτερον, ὃ κὰν τῇ συντάξει τοῦ λόγου πρῶτον ἔστί, τὸ κεκινηκὸς αὐτὸν πρὸς τὴν 15 τοιαύτην διδασκαλίαν ἐκτίθεται· τὸ δὲ ἔστιν ὡς, ἐπεὶ ἢ τε οὐσία καὶ τὸ ὄν ὡσπερ ἀρχαί τινες ὄντα πάσης νοερᾶς ἐνεργείας, ἀγνοούμενα αὐτὰ συμπεπλανῆσθαί τε καὶ συναγνοεῖν τὰ ἄλλα ποιοῦσι τοὺς ἄνευ τῆς αὐτῶν ἀκριβοῦς εἰδήσεως ἐπιχειροῦντας τοῖς ἄλλοις, βούλεται, τῆς τοιαύτης πλάνης ἀπαλλάττων τοὺς πάσχοντας ἢ παθόντας ἂν, περὶ αὐτῶν δὴ τούτων διο- 20 ρισασθαι ἱκανῶς· ὧν γινωσχομένων καλῶς, καὶ τὰ ἄλλα τις ἀπλανῶς εἴσεται. Καὶ τρίτον, τὴν τάξιν ἡμῖν προδιαγράφει τῆς προχωρήσεως, ταυτέστιν ὅτι· πρῶτον περὶ τοῦ ὄντος διορισάμενος, εἶτα τὸν περὶ τῆς οὐσίας προχειρεῖται λόγον, ὡς οὕτως οἰόμενος εὐμεθόδως ἂν προχωρήσαι· καὶ τὴν αἰτίαν εὐθύς ἐπάγει. Ἄλλ' ἡμῖν ἀρχομένοις ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ 26 προοιμίου, ἐκάστοις ἐπεξιτέον.

Τὴν τοίνυν αἰτίαν δι' ἣν ἐπῆλθεν αὐτῷ περὶ τῶν προειρημένων εἰπεῖν f. 23 οὕτω καὶ δὴ κατασκευάζει προδήλως· τῷ περὶ τὰς ἀρχάς, φησί, τὴν πλάνην ὑφισταμένῳ πολλῷ μᾶλλον περὶ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν πλανᾶσθαι συμβαίνει· ἀρχαί δὲ τινες ἀπασῶν τῶν κατὰ νοῦν ἐνεργειῶν τὸ ὄν εἰσι 30 καὶ ἡ οὐσία. Οὐκοῦν εὐδηλον, ὅτι τὸν περὶ τὴν φύσιν ἀμφοῖν τούτων πεπλανημένον καὶ περὶ πάσας τὰς νοερὰς ἐνεργείας τὸν τῆς πλάνης ζόφον ὑφίστασθαι πᾶσα ἀνάγκη· ταῦτο δὲ λαβὼν ἐκ συλλογισμοῦ, ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνει, ὡς ἄρα ἀναγκαῖον ἦν πραγματεῖαν συντεθεῖσθαί τινα τὴν τε τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ὄντος φύσιν ἡμῖν τῷ τῆς ἐπιστήμης τρόπῳ παραδι- 35 δοῦσαν καὶ τὰς περὶ ταῦτα ἀνισχούσας ἀπορίας καὶ δυσχερείας ἐξομαλίζουσάν τε καὶ λύουσάν, ὡσάν μὴ ἐκ τῆς τούτων ἀγνοίας καὶ περὶ τὰ ἄλλα πάντα πλανᾶσθαι συμβαίνοι ἡμῖν, καὶ οὕτω τὸ τῆς πλάνης κακόν, ὕδρας τι πολυκεφαλώτερον καὶ χειρὸν θηρίον ἐπιφυέν, εἰς τὸν τῆς ἀθλιότητος ὠθοῦν καταγάγη βυθὸν ἡμᾶς. Ἡ μὲν γὰρ ἐσχάτη μακαριότης τῆς

καθ' ἡμᾶς φύσεως ἐν τῇ κατὰ νοῦν ἐνεργείᾳ συνίσταται, οὕτω τοῦ Φιλο-
 σόφου κἂν τῷ ἐνάτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἐν τῶν ἠθικῶν
 λέγοντος, καὶ πρό γε πάντων τῆς ἀληθείας οὕτω διδασκούσης αὐτῆς.
 „Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, φησὶν, ἵνα γινώσκωσι τὸν μόνον ἀλη-
 θινὸν Θεόν“, τὴν πρώτην καὶ καθαρωτάτην ἀλήθειαν· ἄτοπον δ' ἂν ἦν
 ταύτης ἡμᾶς ἀποπίπτειν τῆς τελειότητος, ἐκ μικρᾶς οὕτω καὶ ῥαδίως λύε-
 σθαι δυναμένης προφάσεως· ἄτοπος δ' ἂν ἦν, καὶ αὐτὸς ἂν φαίη περὶ
 ἑαυτοῦ, εἴ τι δυνάμενος πρὸς τὴν τῆς μακαριότητος ἐπίτευξιν συντελεῖν
 ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις, ἡμέλει. Ὅτι δὲ τοῦ τέλους ἡμῶν ἀφίστησιν ἡμᾶς
 ἢ τῆς φύσεως τουτωνί τῶν προκειμένων ἄγνοια, ὁμολογῶν ἐστίν, εἴπερ αἱ μὲν
 θεωρητικαὶ πᾶσαι ἐπιστῆμαι πρὸς τὴν τοῦ τέλους ἐπίτευξιν ἐκείνου καὶ
 συνεργούσι καὶ ἄγουσιν, ἀδύνατον δὲ ἐκείνας ἔχειν καλῶς περὶ τὰ πρῶτα
 καὶ τὰς ἀρχὰς πλάνης ἡμῖν τινος συμβαινούσης. Ταῦτα δὲ ἀρχαί εἰσι
 τρόπον τινὰ πάσης ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας, καὶ ἡ τούτων εἶδησις πρὸ
 πάντων τὴν ἡμετέραν καταλάμπουσα γνῶσιν, πρὸς τὰ λοιπὰ πέφυκεν ὀδι-
 γεῖν, φυσικώτερον δὲ ἐνταῦθα περὶ τοῦ πῶς ἂν γένοιτο τοῦ τέλους τυγ-
 χάνειν διαλεγόμεθα καὶ κατὰ τὴν τοῦ φυσικοῦ λόγου ὑφήγησιν, ἣ καὶ
 f. 23^v Ἀριστοτέλης ἔπεται, | ἐπεὶ κατὰ τὴν ἱεράν θεολογίαν ἡμῶν ἔχει μὲν τι
 καὶ ἀληθείας τὰ εἰρημένα, ἣ δὲ μείζων περὶ αὐτῶν ἀκρίβεια πόρρω τῆς
 20 νῦν ἐστὶ χρείας.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ μικρὰ πλάνη, προοῦσα μεγάλη γίνεται
 καὶ πρὸς τῷ τέλει ἐν οὐρανῷ κἄρα ἐστήριξε, ποιητικῶς εἰπεῖν, ὅπερ ἐστὶν
 ἡ τοῦ προτέρου λόγου τῶν προτάσεων μείζων, αὐτὸν Ἀριστοτέλην μαρ-
 τύρεται τοῦτο λέγοντα ἐν πρώτῳ τῶν περὶ οὐρανοῦ· φησὶ γὰρ οὕτως ἐκεῖ·
 25 „Καὶ πρῶτον σκεπτέον πότερον ἐστὶ τι σῶμα ἄπειρον, ὥσπερ οἱ
 πλείστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ᾤθησαν, ἣ τοῦτό ἐστίν ἐν τι τῶν ἀδυνά-
 των· τὸ γὰρ οὕτως ἢ οὕτως ἔχειν οὐ τι μικρόν, ἀλλ' ὅλον διαφέρει καὶ
 πᾶν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν· σχεδὸν γὰρ αὕτη πασῶν ἀρχῆ τῶν
 ἐναντιώσεων τοῖς ἀποφνηαμένοις τι περὶ τῆς ὅλης φύσεως καὶ γέγονε καὶ
 30 γένοιτ' ἂν, ἥπερ καὶ τὸ μικρὸν παραβῆναι τῆς ἀληθείας ἀφισταμένοις
 γίνεται πορρωτέρω μυριοπλάσιον, οἷον εἴ τις ἐλάχιστον εἶναί τι φαίη μέγε-
 θος· οὗτος γὰρ τὸ ἐλάχιστον εἰσαγαγὼν, τὰ μάλιστ' ἂν κινήσειε τῶν μαθη-
 ματικῶν· τούτου δ' αἷτιον, ὅτι ἡ ἀρχὴ δυνάμει μείζων ἢ μεγέθει, διόπερ
 τὸ ἐν ἀρχῇ μικρὸν ἐν τῇ τελευτῇ γίνεται παμμέγεθες“.

36 Ταῦτα μὲν οὖν φησὶν Ἀριστοτέλης ὅσον πρὸς τὴν βεβαίωσιν τῆς μεί-
 ζονος τῶν προτάσεων· τὴν δὲ ἐτέραν τοῦ συλλογισμοῦ μοίραν Ἀβιγκέναν
 προστίθησι βεβαιούντα· τοῦτον γὰρ ἐν πρώτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ αὐτοῦ
 φησὶν ἀποφαίνεσθαι, ὡς ἄρα τὸ ὄν καὶ ἡ οὐσία εἰσὶν τὰ ἐν τῇ νῷ πρώτως

συλλαμβανόμενα. Ἀληθέστατά τε Ἀριστοτέλης καὶ Ἀβιγκένας λέγουσιν ἄμφω ταῦτα. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ λόγου περιουσίας πειρασθαι ταῖς αὐτῶν γνώμαις συνίστασθαι, οὐχ ἕνεκα μόνον τῆς κεκρατηκυίας περὶ αὐτῶν ἐν σοφοῖς ἄπασι δόξης.

5

I.

α'. Διατί ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ μικρὰ πλάνη μεγάλη γίνεται:
ἐν τῷ τέλει.

Αὐτικὰ τοίνυν πάντα τὰ ἐξ ἀρχῆς τινος ὄντα κατὰ δύνάμιν ἐν τῇ σφῶν ἀρχῇ περιέχονται, ὅπως ἂν ἕκαστον ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς εἴη, 10 εἴτε ὡς τὰ ἐπιφερόμενα, ὄν δὴ τρόπον τὰ συμπεράσματα ταῖς προτάσεσι ἐνεῖσιν· εἴτε ὡς τὰ ποιούμενα ἐκ τῆς ἰδίας ἀρχῆς, ὡς περ τὰ πρὸς ἡμῖν πάντα ταῦτα κατὰ δύνάμιν τοῖς οὐρανίοις ἐμπεριέχονται σώμασιν ὡς δὴ αἰτίοις πως τούτων ποιητικοῖς· εἴτε περιοχῇ τινι ἢ κατηγορίᾳ, ὄν δὴ τρόπον τὰ ἦττον καθόλου τοῖς ὀλιγωτέροις ἐμπεριέχονται· | γένεσι, τῷ γε τῆς δυνά- f. 24 μως λόγῳ. Ἄτε γοῦν τούτῳ τῷ λόγῳ περιεχομένων πως αὐτῶν ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκάστων ἀρχαῖς, ἀκολουθῶς συμβαίνει τὴν ἐν ταῖς ἀρχαῖς πλάνην τε καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς ἀπὸ τῶν τοιούτων προῖοῦσιν ἀρχῶν ὑπερχειλεῖν πως πολλαπλασίῳ γεγεννημένην, καὶ ἐπειδὴ ἐκ μιᾶς ἀρχῆς πλείῳ ἀκολουθεῖ, τὴν ἐν τῇ ἀρχῇ μικρὰν πλάνην ἐν τῷ τέλει παμμεγέθη γίνεσθαι· καὶ 20 ὅλως ἐκ τῆς ἀρχῆς ἦρτηται πᾶσι πράγμασι τὸ εὖ τε καὶ ὡς ἑτέρως ἔχειν, ὅτι καὶ τὸ εἶναι ἐξ αὐτῆς ἐστὶν αὐτοῖς ὅπως οὐδὲ ποιοῦν· ἐκάστου δὲ ἐκ πλειόνων συγκεκροτημένου, πάντα αὐτοῦ ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἐστὶ τῆς πρώτης κατὰ τὸ γένος, καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτοῦ ἐκ ταύτης, τὸ δ' ἐξ ἑτέρας τῷ ἀριθμῷ· οὐ γὰρ οἰκίας τῆς αὐτῆς ἀριθμῷ πλείους θεμέλιοι ὡστ' εἶναι δύνασθαι 25 ἄλλον μὲν τοίχου, ἄλλον δὲ ὀροφῆς, ἀλλὰ συμπάσης τε αὐτῆς τῆς οἰκίας καὶ τῶν αὐτῆς μερῶν εἷς ἐστὶν ὁ θεμέλιος πᾶσι· τούτοις ὑποβεβλημένος, οὐ δὴ οὐ καλῶς ἔχοντος, καὶ ξύμπασαν τὴν οἰκίαν οὐ καλῶς ἔχειν ἀνάγκη· οὕτως οὖν ἀνάγκη καὶ περὶ ἀπάσας πεπλανηθῆσαι τὰς ἐπιστήμας καὶ ὅλον ὑπέσαθρόν τι καὶ ἀβέβαιον ἀνεστηκέναι φιλοσοφίας εἰδῶλον ἐν 30 ἑαυτῷ τὸν περὶ τὰς ἀρχὰς ταύτας πεπλανημένον, αἰ βάρου καὶ κρηπίδος λόγον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν πᾶσαν καὶ τὰ μέρη αὐτῆς ἔχουσιν. Πᾶσα γὰρ αἰ θεωρητικαὶ ἐπιστήμαι τῷ γε τοῦ ὄντος λόγῳ καὶ τῆς οὐσίας πολυτρόπως τε καὶ πολυειδῶς κέχρηται. Μάλιστα δὲ ὁ γε τοιοῦτος περὶ τὴν πρώτην σοφίαν ἐξαμαρτήσεται, ἐξ ἧς ταῖς ἄλλαις ἢ βεβαιότης, ὅτι αὕτη 35 μάλιστα παντοίως περὶ τοῦ ὄντος τε καὶ τῆς οὐσίας πεπραγματεῦσθαι δοκεῖ. Διὸ καὶ ὑπὸ τὴν θείαν σοφίαν καὶ πρώτην τουτὶ τὸ βιβλίον ἀναφέρων τις οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. Δηλον τοίνυν ἐστὶν ἐκ τῶν

εἰρημένων, ὡς ὁ τοῦ Φιλοσόφου περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχῇ πλάνης λόγος ἀληθέστατα ἠξίωται ὑπ' αὐτοῦ.

II.

β'. Διατί τὸ ὄν καὶ ἡ οὐσία πρώτως συλλαμβάνονται ἐν τῷ νῷ.

Καὶ Ἀβιγκένας δὲ ὁμοίως ἀληθέστατα λέγει· κατὰ γὰρ αὐτὸν Ἀριστοτέλη ἐν πρώτῳ τῶν φυσικῶν, τῷ ἡμετέρῳ νῷ πρότερον ὑπαντῶσι τὰ μᾶλλον συγκεχυμένα, ταῦτα δὲ εἰσι τὰ μᾶλλον καθόλου διὰ τὸ τὸν ἡμέτερον νοῦν ἐν τῷ γινώσκειν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν προϊέναι· τῆναρχὴν γὰρ ἐν εἰλικρινεῖ τινι δυνάμει πρὸς τὰ νοητὰ πάντα πέφυκεν εἶδη, παντὶ δὲ ἐκ δυνάμεως | εἰς ἐνέργειαν προϊόντι αἱ ἀτελεῖς ἐνέργειαι πρότερον ὑπαντῶσιν, ὡς ἐπὶ τῆς φυσικῆς γενέσεως σαφές ἐστὶ τῷ βουλομένῳ σκοπεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἡ καθόλου καὶ ἄλοσχερῆς ἐνέργεια ἀτελής, καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἐστὶ καθόλου, τοσοῦτῳ καὶ ἀτελεστέρα ἐστίν, ἐντεῦθεν τὸ ὄν καὶ ἡ οὐσία τὰ πρώτως ἐν τῷ ἡμετέρῳ συλλαμβανόμενα πέφυκε νῷ, ὡς Ἀβιγκένα δοκεῖ, ἅτε καὶ πλεόν τῶν ἄλλων πάντων καθόλου γε ὄντα.

Ῥητέον ἐστὶ τί τῷ ὀνόματι τῆς οὐσίας. — Θεῖς τὴν αἰτίαν ἡ διδάσκαλος δι' ἣν πρὸς τὴν πραγματείαν ταύτην ὠρμήθη, καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς ὠφέλειαν ἐνδειξάμενος, νῦν τύπῳ τε καὶ συλλήβδῳ τὴν ὕλην τῆς πραγματείας ἐκτίθεται, καὶ περὶ τίνων αὐτῷ πρόκειται διαλέγεσθαι· ὅτι περὶ τριῶν τινῶν εἰς ἐν τι ἀποδιδομένων τὴν περὶ τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας ἀκριβῆ θεωρίαν. Τί μὲν οὖν αὐτῷ τὰ τρία ταυτὶ βούλεται, προϊὼν αὐτὸς δείξει· περὶ γὰρ τούτων ἡ πᾶσα πραγματεία ἐστίν. Ὅθεν οὐ δεῖ περὶ αὐτῶν ἡμᾶς ἐν τῷ παρόντι πλεόν τι λέγειν τῶν ἐν ἀρχῇ ἄλοσχερῶς εἰρημένων. Ἄλλ' ἐπειδὴ φησι τί τῷ ὀνόματι τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ὄντος σημαίνεται καὶ οὐ λέγει τί ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ τὸ ὄν, ὅθεν καὶ δοκεῖ τις περὶ τοῦτο δυσχέρεια ἀνακύπτειν, τὸν περὶ τούτου διαλευκανοῦμεν λόγον μετρίως.

III.

γ'. Πόσα εἰσι τὰ ζητούμενα, καὶ περὶ τῆς αὐτῶν πρὸς ἄλληλα τάξεως.

Δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τέσσαρά φησιν εἶναι τὰ ζητούμενα ἐφ' ἐκάστου ἐν δευτέρῳ τῶν περὶ ἀποδείξεως ὁ Φιλόσοφος· δύο μὲν ἀπλᾶ καὶ οὐ

17 Les mots 'Ῥητέον ἐστὶ τί τῷ ὀνόματι τῆς οὐσίας' sont un extrait de la traduction du texte original (cf. *Prologue*, 1, p. 154, 9), extrait qui est l'objet du commentaire. Il y a cette différence entre AL et S, que AL n'indiquent les renvois au texte que par le premier mot (ici, par exemple, ils n'ont que 'Ῥητέον') tandis que S donne parfois une phrase entière: ici: 'Ῥητέον ἐστὶ τί τῷ ὀνόματι τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ὄντος σημαίνεται καὶ πῶς ἐν διαφόροις εὐρίσκονται, καὶ ἐξῆς. Dans notre édition, nous indiquons les renvois par 4 ou 5 mots en mentionnant la section du texte et la page où ils se trouvent.

τιθέντα τὸ πρᾶγμα ἐν ἀριθμῷ, τό τε εἶ ἐστι καὶ τὸ τί ἐστιν, ἅπερ ἀπλᾶ
 τε λέγονται καὶ χωρὶς ἀριθμοῦ, διότι περὶ τῆς ὑπάρξεως ζητοῦσι τοῦ
 πράγματος, μηδεμιᾶς ἐτέρας ἀποδόσεως περὶ αὐτὸ γινομένης, ὡσπερ ἐπει-
 ζᾶν ζητῶμεν εἰ ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ τούτου δοθέντος, ἐπιζητοῦμεν τί ἂν
 εἴη. Ἦ δὲ λοιπὰ δύο σύνθετα τέ εἰσι καὶ τιθέντα ἐν ἀριθμῷ· τό τε 5
 ὅποσον τί ἐστὶ καὶ διὰ τί ἐστὶν, ἃ τιθένται ἐν ἀριθμῷ λέγονται, διότι ζη-
 τοῦσιν ὅπως ἄλλο ἄλλῳ συνέζευκται, ὡσπερ δταν ζητῶμεν ὅποσον τί ἐστὶν
 ὁ ἄνθρωπος, εἰ λευκόν, λόγου χάριν, ἢ μουσικόν, οὐ τεθέντος, ζητοῦμεν
 διὰ τί ἐστὶ λευκὸς ἢ μουσικός. Τούτων δὴ-τῶν τεττάρων ζητημάτων τὰ
 μὲν πρότερα δύο προηγούνται τῶν ἐσχάτων ὡς συνθέτων ἀπλᾶ, ἑκατέρας 10
 δὲ τῆς δυάδος τὸ πρότερον προηγείται τοῦ μετ' αὐτὸ ἐξ ἀνάγκης, διότι
 τὸ δεύτερον ἐξ ἀνάγκης τὸ πρῶτον προϋποτίθησιν, ὡς αὐτόθεν δηλον
 ἐστίν. Ἄλλ' εἰ καὶ τῶν τεσσάρων τούτων ζητημάτων μόνων ἐν δευτέρῳ
 τῶν περὶ ἀποδείξεως πεποιήται τὴν διαίρεσιν ὁ Φιλόσοφος, | ἐν τῷ προ- f. 25
 τέρῳ μέντοι γε τῶν αὐτῶν καὶ ἕτερον ζήτημα τίθησιν, τὸ τί σημαίνει 15
 τοῦνομα, ὃ δὴ προδήλως προηγείται τῶν τεσσάρων ἐκείνων, καὶ πρὶν
 ζητηθεῖν τὰ ἄλλα, τοῦτο ζητεῖσθαι δεῖ. Μάτην γὰρ ἂν τις ζητοῖη περὶ
 τοῦ πράγματος, οὐ μηδὲ τὴν τοῦ ὀνόματος οἶδε σημασίαν. Διὰ τοῦτο δὲ
 καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος πρὸ πάντων βούλεται δεῖξαι τί σημαίνει τοῦνομα
 τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ὄντος, ὡς δὴ τῆς τοιαύτης ζητήσεως τῶν ἄλλων προη- 20
 γουμένης. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν ταῖς τῶν ὑστέρων δευτέροις τοῖς ἄλλοις αὐτὸ
 ζήτημασιν οὐ συναριθμεῖ, ἢ περὶ τῶν πραγματικῶν ζητήσεων τὸν λόγον
 ποιεῖσθαι βουλόμενος· ἢ γὰρ τοῦ τί σημαίνει τοῦνομα ζήτησις ὀνόματος
 ἐστὶ καὶ φωνῆς, οὐ πράγματος· ἢ τῷ τί ἐστὶν ὀλοσχερῶς ἐχρήσατο καὶ
 ἐξηπλωμένως, ὡς τὸν τε πραγματώδη καὶ τὸν ὀνοματώδη περιέχει λόγον, 25
 ἐπεὶ ἄλλοθι, ὡς εἴρηται, διαιρεῖ.

IV.

δ'. Τί διαφέρει τὸ τί ἐστὶ τοῦ πράγματος καὶ τὸ τί τοῦ
 ὀνόματος. 30

Ἐπὶ τούτοις καὶ τοῦτο εἰδέναι δεῖ, ὅτι τὸ τί σημαίνει τοῦνομα τοῦ
 τί ἐστὶ τὸ πρᾶγμα τριχῆ διενήνοχεν· ἐνὶ μὲν, ὅτι τὸ τί σημαίνει τοῦνομα
 δυνατόν ἐστὶν εἰδέναι τινά, ἀγνοοῦντα τὸ τί ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ τὸ
 ἀνάπαλιν· δευτέρῳ δέ, ὅτι τὸ τί τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν
 μὴ ὄντων ἐστὶν ὁμοίως· ὅθεν περὶ τοῦ τραγελάφου δυνάμεθα τί τὸ ὄνομα 35
 σημαίνει γινώσκειν, τὸ δὲ τί τοῦ πράγματος οὐκ ἐπίστασθαι, εἰ γε μηδὲ
 ἐν τῇ τῶν πραγμάτων ὅλως ἐστὶ φύσει· τρίτῳ, ὅτι τὸ μὲν τί τοῦ ὀνό-
 ματος ἀρχὴ ἐστὶ τῆς τοῦ εἰ ἐστὶν ὅλως ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει ζητήσεως,

τὸ δὲ τί τοῦ πράγματος ἀρχὴ ἐστὶ τῆς τοῦ εἰ ἔνεστί τι· ὡς ὑποκειμένου πάθος ζητήσεως.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν συνθέτων. — Ἐνταῦθα τὸ τρίτον τοῦ προοιμίου μέρος ἐστίν, ἐν ᾧ προαναγγέλλει τὴν τάξιν ἣ προχωρήσει πρὸς τὴν τῶν προτεθειμένων κεφαλαίων ἐπεξεργασίαν, καὶ λέγων ἐτι περὶ τοῦ ὄντος πρότερον ἐρεῖ, ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς οὐσίας, ἅμα καὶ τοιοῦτον λόγον προστίθῃσιν· πάντα μὲν, φησὶν, ὁποιοῦν ἐπιστήμην παραδιδόντα ἐκ τῶν ὑστέρων τε καὶ συνθέτων ἀρχόμενον, εἰς τὰ ἀπλᾶ καὶ πρότερα χρῆ κατιέναι, τοιοῦτον δὲ ἐστὶ τὸ ὄν πρὸς γε τὴν οὐσίαν, σύνθετόν τε καὶ ὑστερον πρὸς ἀπλήν αὐτὴν καὶ πρότερον· οὐκοῦν ἀπὸ τῆς σημασίας τοῦ ὄντος πρὸς τὴν τῆς οὐσίας σημασίαν καὶ ἡμᾶς ἀφικνεῖσθαι χρῆ, σκοπομένους περὶ ἀμφοῖν τούτων. Τοῦ δὲ δεῖν ἀπὸ τῶν ὑστέρων ἀρχεσθαι καὶ συνθέτων καὶ λέγον τινὰ ἀποδίδωσι· τὰ γὰρ σύνθετα, φησὶ, καὶ ὑστερα, ῥᾶν πρὸς τε μάθησιν καὶ διδασκαλίαν εἰσὶ καὶ ὅλως κατάληψιν τῶν πρώτων καὶ ἀπλουστέρων, ὡς δὴ αὐτῶν γνωριμώτερα· πρέπουσα δὲ καὶ οἰκεία διδασκαλία ἐστὶν ἐκ τῶν ῥαόνων ἐπὶ τὰ χαλεπώτερα προχωρεῖν, ὡστ' ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ συνθέτων ἀρχεσθαι τῆς διδασκαλίας προσήκον ἂν εἴη. Τοιαῦδε μὲν ἡ λέξις τοῦ διδασκάλου βούλεται, ἡμᾶς δὲ καὶ ἔξωθεν τινὰ ἐπισκέψασθαι· δεῖ, προφάσει· αὐτῇ χρησαμένους, ἃ δόξειεν ἂν τοῖς εἰς φιλοσοφίαν εἰσαγομένοις σπουδαίως οὐκ ἀηδῆ.

V.

ε'. Πῶς ἐστὶν ἄλλο ἄλλου γνωριμώτερον.

Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πῶς ἂν εἴη ἄλλο ἄλλου γνωριμώτερον ἐπισκεπτέον. Διχῶς τοίνυν ἐστὶ τι· τινὸς γνωριμώτερον· ἓνα μὲν τρόπον, ἀπλῶς τε καὶ καθ' αὐτό, τουτέστι φύσει, καὶ ταύτῃ τὰ ἀπλούστερά τε καὶ πρότερα ἐκδηλότερα εἰσὶ τῶν συνθέτων καὶ μετ' αὐτά, καὶ ὅσῳ ἂν αὐτοῖς πλέον τοῦ ἀπλοῦς τε καὶ προτέροις εἶναι μετῆ, τοσοῦτω καὶ γνωριμώτερά εἰσὶ καθ' αὐτά· καὶ διὰ τοῦτο τὸ τὸν Θεὸν εἶναι γνωριμώτατόν ἐστι καθ' αὐτό, ὅς ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς ἀπλότητος ἰδρυμένος, καὶ πρῶτος πάντων ἀσυγκρίτως ἐστίν· ἄλλον δὲ τρόπον ἐστὶ τι γνωριμώτερον πρὸς ἡμᾶς, καὶ οὕτω τὰ σύνθετά τε καὶ ὑστερα τῶν προτέρων καὶ ἀπλουστέρων πολὺ προέχει τῇ σαφηνείᾳ, καὶ τοσοῦτω γνωριμώτερά ἐστίν, ὅσῳ μᾶλλον ἂν εἴη σύνθετά τε καὶ ὑστερα· καὶ διότι κατ' Ἀριστοτέλην ἐν πρώτῳ τῶν φυσικῶν πέφυκεν ἡμῖν ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῶν ἡμῖν σαφεστέρων ἐπὶ τὰ σαφέστερα φύσει καὶ γνωριμώτερα, διὰ τοῦτο καλῶς φησὶν ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ μείζονι προτάσει τοῦ λόγου, ὡς ἄρα ἐκ τῶν συνθέτων τὴν τῶν ἀπλῶν γνώσιν λαμβάνομεν, καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὰ πρότερα καταντῶμεν.

1 ὡς ἐν L 3 Ἐπειδὴ δὲ: cf. texte, Prologue, 2, p. 155, 3 16 ἐκ: ἀπὸ L

VI.

ς'. Πότερον τὰ ἀπλᾶ γνωριμώτερα εἰσι τῶν συνθέτων,
ἢ τοῦναντίον.

Δεῖ μέντοι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἐπίστασθαι, ὅτι καὶ τὸ λέγεσθαι τι πρότερον ἡμῖν καὶ γνωριμώτερον διττόν ἐστιν· ἢ ἐν τῷ αὐτῷ 5 γένει τῆς γνώσεως, ἢ ἀπλῶς τε καὶ ἀπολελυμένως, τουτέστιν ὡς ἐν τινι παραθέσει τῆς αἰσθητικῆς γνώσεως πρὸς τὴν νοεράν. Εἰ μὲν οὖν ἐν τῷ αὐτῷ γένει τῆς γνώσεως θεωροῖη τις, ἀληθές ἐστιν ὃ φησιν ὁ Φιλόσοφος ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου τῶν φυσικῶν, καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐνταῦθα, διότι παρά τε τῷ νῷ καὶ τῇ αἰσθήσει ἡμῶν ὁμοίως γνωριμώτερα εἰσιν ἡμῖν 10 τὰ μᾶλλον συγκεχυμένα καὶ μᾶλλον καθόλου. Ἐπειδὴν γὰρ τι πόρρωθεν καθορῶμεν, πρῶτον γνωρίζομεν δι' αἰσθήσεως ὅτι σῶμά ἐστιν, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτι ζῷόν ἐστι, καὶ ἐφεξῆς ὅτι ἄνθρωπός τις, | εἰ τύχοι ἄνθρωπον f. 26 εἶναι τὸ προσιόν· καὶ τῷ νῷ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον πρότερον συναντᾷ τὸ ὄν, εἴθ' ἢ οὐσία· εἶτα τὸ σῶμα, μετὰ τοῦτο τὸ ζῷον, εἶτα ὁ ἄνθρωπος, 15 εἰ τύχοι ἄνθρωπον εἶναι ὁ νοητῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἡμῖν πρόκειται θεωρεῖν.

Ἄλλὰ κατὰ τὰ διάφορα γένη τῆς γνώσεως ἀληθές ἐστιν αὐθις ε φησιν ὁ Φιλόσοφος ἐν πρώτῳ τῶν περὶ ἀποδείξεως· φησὶ γὰρ ἐκεῖ πρότερα ἡμῖν εἶναι καὶ γνωριμώτερα τὰ ἐγγύτερον τῆς αἰσθήσεως, ἀπλῶς δὲ πρότερα 20 καὶ γνωριμώτερα τὰ πορρώτερον αὐτῆς, πορρωτάτω δὲ εἶναι προστίθησι τὰ μάλιστα γε καθόλου. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές ἐστι τῷ γε εἰρημένῳ τρόπῳ, ὀφθαλμὸν ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἡμετέρα γνώσις ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἀρχεται, αὕτη δὲ οὐκ ἀντιλαμβάνεται εἰ μὴ τοῦ καθ' ἕκαστον μόνου, ἔπεται ἡμῖν γνωριμώτερα εἶναι τὰ μερικὰ τῶν καθόλου, εἴπερ τὸ πρότερον ἡμῖν γνω- 25 ριζόμενον γνωριμώτερον εἶναι δεῖ, εἰ καὶ κατὰ φύσιν τὸ καθόλου πέφυκε τοῦ μερικῶν γνωριμώτερον· καὶ ὁλως ἀντιπεπονητότως ἔχει τρόπον τινὰ τὰ τῆς νοεράς ἡμῖν καὶ αἰσθητικῆς ἐνεργείας· ἀρχομένη μὲν γὰρ ἑκάτερα τούτων, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἀρχεται· ἀλλότρια δὲ νῷ μὲν τὰ καθ' ἕκαστα, αἰσθήσει δὲ τὰ συγκεχυμένα· προκόπτουσα δὲ καὶ τελειούμενη, τὰ σύστοιχά 30 τε καὶ οἰκεία πρῶτον ἑκάτερα προχειρίζεται. Ἡ δὲ γε νοερά ἐνέργεια ἀπὸ τῶν καθόλου ἀρχομένη, ἅπερ οἶδε γνησίως, καὶ ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἐξικνεῖται πλαγίως πως καὶ κατὰ τινα ἐπιστροφὴν. Τοῦτο δὲ τῇ αἰσθήσει οὐ πρόσεσι· πρὸς γε τὰ καθόλου οὐδαμῇ οὐδαμῶς.

Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανὰ πρὸς φανέρωσιν ὧν ὁ διδάσκαλος οὗτος ἤξιώσε 35 καθόλου περὶ τοῦ τῆς διδασκαλίας τρόπου.

VII.

ζ'. Ὅπως ἂν λέγοιτο τὰ συγκεκριμένα σύνθετα εἶναι.

Ἐπει δὲ ἐν ἐλάττονος προτάσεως τάξει καὶ τὸ ὄν σύνθετόν τε καὶ ὑστερον εἶρηκεν εἶναι τῇ γε οὐσίᾳ παραβαλλόμενον, ὡσάν καὶ τοῦτο σαφέστερον γένηται, εἰδέναι δεῖ, ὅτι τὸ συγκεκριμένον ἅπαν σύνθετόν τι ἐστίν, ἀπλῶ δὲ τινι ἔοικε τὸ ἐξ ἀφαιρέσεως. Ἡ μὲν γὰρ λευκότης ἀπλοῦν τι ἐστίν, μὴ δυναμένη μὲν νοεῖσθαι χωρὶς ὑποκειμένου τινὸς τελεία νοήσει, ὅσον δὲ τὸ ἐφ' αὐτῇ, εἰλικρινῆ τινὰ λευκότητα διδοῦσα νοεῖν, οὐθ' ὑποκείμενόν τι μορφοῦσαν, οὐθ' ἑαυτῇ, πῶς συναπτομένην ἢ ἐνυπάρχουσαν. ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τοῦ καθ' αὐτὸ ὄντος σημανομένην ὡς καὶ καθ' αὐτὴν ἂν γενομένην, εἴπερ αἶόν τε ἦν, τὸ δὲ λευκὸν σύνθετόν τι δηλοῖ. Εἰ γὰρ τῇ πρωτοτύπῳ σημασίᾳ αὐτοῦ ποιότητά τινα δίδωσιν ἡμῖν εἰλικρινῆ νοεῖν, ἐν ὑποκειμένῳ μέντοι γε ταύτην εἶναι τινὶ φανεροῖ. Οὕτω δὲ ἔχει ἢ οὐσία καὶ τὸ ὄν, ὡς ἅπαν συγκεκριμένον καὶ ἐξ ἀφαιρέσεως. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία αὐτὸ τοῦτο τὴν οὐσίαν εἰλικρινῆ δηλοῖ· τὸ δὲ ὄν αὐτὴν σημαίνει τὴν οὐσίαν σὺν ἐκείνῳ οὐ τυγχάνει οὐσία· καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὁ διδάσκαλος εἶπεν τὸ μὲν ὄν σύνθετόν τι εἶναι, τὴν δὲ οὐσίαν ἀπλοῦν, καὶ ὡς δὴ παντὸς συνθέτου ὑστέρου ὄντος, προτέρου δὲ τοῦ ἀπλοῦ, τὸ ὄν ὑστέρον τι εἶναι, τὴν δὲ οὐσίαν προτέραν.

20

VIII.

η'. Τί ἐστὶ τὸ τοῦ νοῦ ἀντικείμενον, πότερον τὸ ὄν, ἢ τὸ ἀληθές, ἢ ἡ οὐσία.

Ἐπει δὲ ποῦ μὲν εὔρηται ἀντικείμενον εἶναι τοῦ νοῦ τὸ ὄν, ὡς ἄβιγκένα καὶ τῷ διδασκάλῳ τῷδε δοκεῖ, ποῦ δὲ τὸ τί ἦν εἶναι, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἀποδείξεως κἂν τῇ μετὰ τὰ φυσικά, ἐτέρωθι δὲ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ λέγεται τὸ ἀληθές, ὄν τρόπον τὰ γαθὸν ἀντικείμενόν ἐστι τῆς θελήσεως, ὡς ἐν τῶν μετὰ τὰ φυσικά, ὡσάν μηδεμίαν ταῦτα ποιοῖ τινὶ σύγχυσιν ἀβασανίστως οὕτως θεωρούμενα, τῷ περὶ τοῦ ὄντος λόγῳ καὶ τὴν περὶ τούτων προστιθέναι διάκρισιν ἔγκαιρον ἂν εἴη. Ἐκαστον δὴ τούτων ἀντικείμενον τοῦ νοῦ λέγοιτ' ἂν, καὶ λίαν ὀρθῶς, διαφόρως μέντοι γε τοῦ ἀντικειμένου λαμβανομένου. Τὸ γὰρ ἐκάστης δυνάμεως ἀντικείμενον τριχῶς λαμβάνεσθαι δύναται· ἓνα μὲν τρόπον, ὡς τὸ πάντα περιλαμβάνον τὰ τῇ δυνάμει ὑποκείμενα, καὶ ταύτῃ τὸ ὄν ἀντίκειται· προδήλως τῷ νῷ· ἕτερον δὲ τρόπον, ὡς τὸ πρωτοτύπως τε καὶ ἰδιαιτέρως ἀντικείμενον τῇ δυνάμει, καὶ οὕτω τὸ τί ἦν εἶναι τοῦ νοῦ ἐστὶν ἀντικείμενον, τὸ μὲν τῶν ὑλικῶν τε καὶ ἐν αἰσθήσει πραγμάτων, τοῦ συνημμένου νοῦ, τοῦ δὲ γε κεχωρισμένου, τὸ τῶν ἔξω τῆς ὕλης· τρίτον δὲ τρόπον.

ἀντικείμενον τῆς δυνάμεως λέγεται καὶ νοεῖται, ὅπερ ὡσανεὶ λόγος ἐστὶ τοῦ διὰ τί τῇ αὐτῇ δυνάμει διάφορα ὑποπίπτουσι, καὶ οὕτω τᾶληθές ἀντικείμενόν ἐστι τοῦ νοῦ· ὅτιπερ γὰρ ἂν αὐτῷ νοηθεῖη, ὑπὸ τῷ τοῦ ἀληθοῦς λόγῳ νοεῖται, κἂν μὴ ἦ τοῦτ' ἀληθές, ὡσπερ καὶ πᾶν ἐφετὸν ὑπὸ τῷ τοῦ ἀγαθοῦ λόγῳ τοιοῦτόν ἐστιν, κἂν αὐτὸ τύχοι φαῦλόν τι εἶναι. 5
Τὰ δὲ εἰρημένα γένοιτ' ἂν ἐκδηλότερα ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ τῶν ὑποκειμένων ἀπασῶν τῶν ἐπιστημῶν διὰ τὸ τὰς δυνάμεις πρὸς τὰ ἀντικείμενα οὕτως ἔχειν ὡς αἱ ἐπιστῆμαι πρὸς τὰ αὐτῶν ὑποκείμενα· ἀλλὰ συντομίας εἵνεκα, ταῦτα παριτέα εἶναι μοι | δοκεῖ καὶ τοῖς f. 27 σπουδαιότεροις ἀνιχνεύεσθαι παραλειπτέα. Ὡσαύτως δὲ καὶ τί ἂν τῶν 10 τριῶν τούτων οἰκειότερόν τε καὶ ἀληθέστερον κρίνοιτο ἀντικείμενον εἶναι τοῦ νοῦ, ἐξέστω τοῖς βουλομένοις ἐπιμελῶς ζητεῖν καὶ εὐρίσκειν, καὶ εἰ τὸ γενικώτατον γένος, ἢ οὐσία, ἀντικείμενόν ἐστὶ πῶς τοῦ νοῦ πρὸς γε τοῖς εἰρημένοις ὡς προτέρας τε καὶ τελωτέρας ὄντοτητος οὕσα τῶν ἄλλων γενῶν, ἢ εἰ τι καὶ τούτων ἐπέκεινα δυνατόν ἐστὶν ἀντικείμενον τοῦ νοῦ 15 πρῶτον λέγεσθαι ὡς πρῶτον καὶ ἄριστον ἐν τῇ τάξει τῶν νοητῶν.

IX.

θ'. Πότερον τὸ εἶναι καὶ ἡ οὐσία διαφέρουσι πραγματικῶς ἐν τοῖς κτίσμασιν. 20

Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ τί ἦν εἶναι καὶ τῆς οὐσίας ἐνταῦθα διορίζεσθαι μέλλει, οὐκ ἀπεικόντως ἂν καὶ ἡμῖν ζητητέον ἐνταῦθα πρὸς γυμνασίαν τῶν σπουδαιότερον εἰσαγομένων, ὡς εἴρηται, εἰ ταυτόν ἐστιν ἢ τε οὐσία καὶ τὸ εἶναι πραγματικῶς ἐν τοῖς κτίσμασιν, ἢ διενηνόχασιν· δόξειε μὲν γὰρ ἀπλῶς ταυτόν εἶναι ταῦτα πράγματι ἐν τοῖς κτίσμασιν· σαφές γάρ 25 ἐστὶν, ὡς ἡ τοῦ δημιουργεῖν ἐνέργεια ἐρίζεται πρὸς τὸ εἶναι· ὡς γὰρ ἐν τῷ περὶ αἰτιῶν βιβλίῳ λέγεται, πρῶτον ἀποτέλεσμα ἐστὶ τὸ εἶναι, καὶ οὐκ ἐστὶ πρὸ τούτου τι κτιστόν. Εἰ τοίνυν ἡ οὐσία ἔργῳ διαφέρει τοῦ εἶναι, ἢ αὐτῇ δημιουργοῖτ' ἂν κατὰ συμβεβηκός, ἢ δύο ἂν εἴεν δημιουργίαι τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἢ τε τὸ εἶναι κτίζεται καὶ ἢ παράγεται ἡ οὐσία. 30 Ἄμφω δὲ ταῦτα ἄτοπὰ εἰσι· ταυτόν ἄρα εἰσι καὶ οὐ διάφορα ἔργῳ ἢ οὐσία τε καὶ τὸ ὄν. Ἄλλὰ τὸναντίον ἐστὶν ἀληθές· τὸ γὰρ μετέχον τοῦ μετεχομένου πράγματι διενήνοχεν· μετέχει δὲ ἢ οὐσία τοῦ εἶναι, ὥστε καὶ πράγματι διενήνοχε. Δεῖ γὰρ εἶδέναι καθόλου, ἔτι καθάπερ ἡ ὕλη πρὸς τὸ εἶδος ἔχει καὶ τὴν στέρησιν, οὕτω καὶ ἡ οὐσία πρὸς τὸ εἶναι καὶ 35 τὸ μὴ εἶναι· δέχεται τε γὰρ ἡ ὕλη τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρησις τοῦτ' ἀπωθεῖται· ὡς δὲ καὶ ἡ οὐσία μὲν προσλαμβάνει τὸ εἶναι, τὸ δὲ μὴ εἶναι τούτῳ ἐναντίον ἐστὶ καὶ ἀναιροῦν αὐτὸ καὶ ἐκβάλλον, ἀλλ' ἢ ὕλη πραγματικῶς οὐ μόνον τῆς στέρησεως διενήνοχεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ εἶδους· διὸ καὶ ὁ Φιλόσοφος, ἐν πρώτῳ τῶν περὶ ἀρχῶν, τρεῖς εἶναι τίθησιν ἀρχάς 40

τῶν ἐν τῇ φύσει πραγμάτων, ἔργῳ διαφερούσας, ὕλην τε δηλονότι καὶ εἶδος καὶ στέρησιν. Ἐπιτεταί τοίνυν ἐντεῦθεν τὴν οὐσίαν πραγματικῶς ἐν τοῖς κτίσμασι διενηνοχέναι οὐ τοῦ μὴ εἶναι μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ εἶναι.
 f. 27^v Πῶς δὲ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, μετὰ ταῦτα ἐροῦμεν· ἀλλὰ νῦν τοῦ προ|κει-
 μένου ζητήματος ἐχώμεθα.

Πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοίνυν ἐκεῖνο βλητέον ἐστίν, ὅτι ἡ δημιουργία οὐχ ὀρίζεται πρὸς τὸ εἶναι, οὔτε πρὸς τὴν οὐσίαν, κυρίως διαλεγομένων ἡμῶν, ἀλλὰ μάλλον πρὸς τὸ ὑποκείμενον, τουτέστιν ὀρίζεται πρὸς τὴν οὐσίαν ὑπὸ τῷ εἶναι· σύγκριται γάρ πως τὸ ὑποκείμενον ἐκ τῆς οὐσίας
 10 τε καὶ τοῦ εἶναι, καὶ πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι, ὡς ἐν πρώτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, τῶν καθ' ἕκαστα, τουτέστι τῶν ὑποκειμένων, εἰσίν. Ἐπειδὴν δὲ λέγεται, ὅτι ἡ δημιουργία ὀρίζεται πρὸς τὸ εἶναι διότι τὸ πρῶτον ἐν τοῖς κτιστοῖς πράγμασι τὸ εἶναι ἐστίν, οὐχ οὕτω δεῖ νοεῖν, ὡς αὐτοῦ τοῦ εἶναι κτίσματος ἔντος, πρὸς ὃ ποτε ἰδίως ἡ δημιουργία ὀρίζεται, ἀλλ' ὅτι τὸ
 16 εἶναι λόγος τις ἐστὶ τοῦ δημιουργεῖσθαι τι· ὡσπερ οὐδὲ τὸ χρῶμα δεῖ λέγεσθαι τῆς ὀψεως ἀντικείμενον, ἀλλὰ τὸ κεχρωσμένον, καὶ αὐτὸ μέντοι λέγεται ἀντικείμενον εἶναι, καὶ πρὸς αὐτὸ τὴν ὀψιν ὀρίζεσθαι ὡς πρὸς ἴδιον ἀντικείμενον, διότι λόγος τις ἐστὶν εἰδικὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς ὀψεως· οὐδὲν γὰρ ὁράται εἰ μὴ ὑπὸ τῷ λόγῳ τοῦ χρώματος, εἰ καὶ τὸ
 20 κεχρωσμένον κυρίως ἐστὶ τῆς ὀψεως ἀντικείμενον.

X.

ι'. Τί δημιουργεῖται πρότερον, πότερον τὸ εἶναι, ἢ ἡ οὐσία.

Εἰ δὲ ζητοῖται, τίς πότερον κτίζεται πρότερον τὸ εἶναι, ἢ ἡ οὐσία, δεῖ
 25 λέγειν, ὅτι πραγματικῶς διαλεγομένων ἡμῶν, οὐδέτερον αὐτῶν πρότερον τοῦ λοιποῦ κτίζεται, οὕτω τῆς ἱερᾶς ἡμᾶς πειθούσης διδασκαλίας ἐν πολλοῖς, ἀλλ' ἅμα ἄμφω παράγονται· κατὰ δὲ τὸν λόγον σκοποῦσιν ἑκάτερον τοῦ λοιποῦ πρότερόν πη καὶ ὕστερον λέγοιτ' ἂν εἶναι· ἡ μὲν γὰρ ἀδύνατον ἐστὶ τὴν οὐσίαν γίνεσθαι εἰ μὴ ἔχοι τὸ εἶναι, ταύτῃ τὸ εἶναι πρότερον
 30 ἔκτισται· ἡ δὲ τὸ εἶναι οὐ δύναται κτίζεσθαι εἰ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ προσλαμβανόμενον, οὕτω προηγοῖτ' ἂν ἡ οὐσία. Ὅθεν κυρίως κτίσμα μὲν ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, τὸ δὲ εἶναι καὶ ἡ οὐσία εἰσὶ συγκτιζόμενα.

Δεῖ τοίνυν εἰδέναι. — Μετὰ τὸ προοίμιον ἐπεξέρχεται τοῖς προκειμένοις αὐτῷ, πρὸ δὲ πάντων, ἔθεν τε εἰληπταί τοῦνομα τῆς οὐσίας
 35 σκοπεῖ καὶ περὶ τῶν οὐσιῶν τῶν πραγμάτων διαλαμβάνει, καὶ πῶς ποτε ἔχει τοῦνομα τῆς οὐσίας πρὸς τὸ τί ἦν εἶναι καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν φύσιν ἐπιζητεῖ, καὶ τοῦτο πᾶν ἄριστα ἐπεξεργασάμενος, οὕτω πρὸς τὰ λοιπὰ

12 διότι répété dans L 17 εἶναι: ὄν L 33 Δεῖ τοίνυν εἰδέναι: texte, chap. I, 1, p. 155, 10 36 καὶ τὴν φύσιν om L